

PSIHODINAMSKI ASPEKTI BIBLIOTERAPIJE I PREVENCIJA SUICIDA

VESNA LECHER-ŠVARC i LJUBOMIR RADOVANČEVIĆ¹

Specijalistička psihijatrijska ordinacija, Pavla Lončara 1, Zaprešić i

¹*Hrvatska udruga za promicanje prava pacijenata, Petrova 158, Zagreb, Hrvatska*

Autori postavljaju i razmatraju problem, prezentiraju, diskutiraju, komentiraju, analiziraju i operacionaliziraju biblioterapijske konotacije u psihoanalitičkom kontekstu. Situirajući biblioterapijsku sferu u psihodinamsko ozračje, autori tijekom izlaganja podvrgavaju disputu, kritici, pojašnjavanju neke postavke jednog i drugog korpusa psihoterapijskih ideja, konfrontirajući ih. Prikazuju se osnove psihoanalize, tj. neki od temeljnih njenih pojmova kao što je nagon, Eros, Thanatos, projekcija, katarza, transfer, libido itd., kako bi se klarificirala motrišta autora i uzajamnost biblioterapije sensu stricti i psihodinamike (sensu extensori). Biblioterapijski pristup u prevenciji suicida tretira se korištenjem humora (iz usmene književnosti, pisane, itd.). Dotiče se klasični problem i tema iz te domene susreta umjetničkog djela i suicida: Goetheov roman „Jedi mladoga Werthera“, te europski svjetonazor i Zeitgeist Weltschmerz-a, koji je odveo toliko mnogo mladih ljudi u smrt od vlastite ruke. Pod podnaslovom „Poezioterapija, psihoanaliza i umjetničko stvaralaštvo“ analiziraju se korijeni kreativnosti, tako korisne u biblioterapijskom smislu.

Ključne riječi: biblioterapija, psihodinamika, suicid

Adresa za dopisivanje: Vesna Lecher-Švarc, dr. med.

Bosanska 24

10 000 Zagreb, Hrvatska

Tel: 00385 1 3755077; Gsm: 00385 98 312777

E-pošta: vesna.lecher-svarc@zg.t-com.hr

UVOD

Biblioterapija je *per definitionem* postupak za liječenje ili ublažavanje nekog poremećenog stanja ili procesa tako da se uspostavlja ponovno funkcioniranje, a sve uz pomoć psihoanalitičkog otkrivanja, potom prorade i interpretacije konflikata i kompleksa otkrivenih čitanjem beletristike ili poezije. Glavna svrha psihoanalitički orijentirane biblioterapije je proces rješavanja blažih duševnih poremećaja, uglavnom neuroza, pomogne klijentu da nesvjesne konflikte učini svjesnim i da iracionalno neurotično ponašanje stavi pod nadzor svoga raz/uma, a sve to pomoću čitanja izabranih djela i razgovora klijenata o tome s educiranim biblioterapeutom.

Koriste se slobodne asocijacije na pročitano (kao i na sve ostalo), i u psihodijagnostičkom i u biblioterapijskom smislu. One uspijevaju reflektirati procese, relacije, komplekse i konflikte kojih pacijent nije svjestan. Cilj je biblioterapeuta da u tim slobodnim asocijacijama traga za skrivenim značenjima. Ona postepeno postaju sve jasnija dok klijent u više navrata razmišlja vođen biblioterapeutom, o svim svojim osnovnim problematičnim temama. Ovdje je pročitani sadržaj kao latentni i manifestirani sadržaj snova, samopomoć u pospješivanju za naviranje slobodnih asocijacija, jer se pacijent projicira u izboru teme iz pročitanih knjiga. Otkriva svoja *puncta neuralgica*, vulgarno rečeno,

češe se gdje ga svrbi. Biblioterapeut traga za pohranjenim u nesvjesnom onih doživljaja, osjećaja, trauma i sukoba sve do njihovih početaka. A što je moglo nastati još u ranim danima, pacijentova, čitateljeva djetinjstva. Kako i kada se pomoću analize pročitano ti traumatski sadržaji otkriju, klijent postaje toga svjestan, njihovo se negativno djelovanje polako gasi. Putem analize pročitanih sadržaja i slobodnih asocijacija u vezi s knjigom (prozom ili pjesmom), biblioterapeut tako preko toga ulazi u strukturu motivacije i u narav poremećaja (smetnje, tegobe, boljke).

Transfer (prijenos, engl. *transference*) je psihoanalitički termin za fenomen u kojem (biblio)terapeut u procesu liječenja – komunikacijom i osjećajnim angažmanom obojice – i terapeuta i klijenta, kreira situaciju u kojoj pacijent prenosi svoje nesvjesne emocionalne sadržaje kao pozitivne i/ili negativne, s drugih objekata i osoba (najviše s roditelja) na biblioterapeuta. Time se postiže nakon rada na transferu, kontratransferu (u superviziji), otporima, proradi (*working through*) i interpretacije transfera i osviještenih ispoljavanja emocija, razriješenje konflikata. Oni tako postaju pristupačni i pogodni za rasčlambu i raspravu (1).

Klijent – pacijent - čitatelj uz pomoć (biblio)terapeuta može kreirati uvid u emocije, može ih mijenjati i otklanjati svoje simptome. Eysenck (2) je pogrešno smatrao: „oslobodi se simptoma, pa ćeš se osloboditi neuroze“, jer je simptom samo cvijet koji cvjeta na površini, dok je traumatski konflikt ili kompleks u dubini nesvjesnog i kao gnojivo za tu biljku neuroze, hrani ju.

Psihoanalitička metoda izučavanja umjetničkog (pa i književničkog) doživljaja ostaje ipak u tom području slijepa za formalnu ili kvalitativnu stranu doživljajnosti. Interesira ju samo tematska, sadržajna strana.

U tematici i problematici književničke kreativnosti psihoanaliza heuristički pokušava, kao i kroz rasčlambu snova, izvjesne dublje topike i instinktualne težnje rastumačiti. One uvjetuju virtualni, tzv. manifestirani ili dramatizirani sadržaj umjetničkog doživljavanja. Psihodinamska metoda ne sadrži ništa sa čime bi se mogla interpretirati formalna, stilaska strana ekspresije umjetničkog doživljavanja tako da unosi totalni rascijep (*splitting*) unutar sadržajne i formalne strane doživljaja, baveći se sadržajem, kao što se fenomenološka metoda u biti bavi formalnom stranom ekspresije. Za biblioterapijsko istraživanje psihologije umjetničkog stvaralaštva važniji su sadržaji, pa tako i psihoanaliza. Tako je psihodinamika dala vrlo obilan materijal, bogatiji od bilo kojeg drugog psihološkog smjera, iz oblasti izučavanja umjetničke kreativnosti, involvirajući tu i samog njenog rodonačelnika S. Freuda, ali i ostale poznate analitičare kao što su: Karl Gustav Jung, Otto Rank, Ernest Jones, Wilhelm Steckel, Ernest Kris, Rivers, Sachs, Baudouin, Silberer i dr (3). Svi su oni bez sumnje puno pridonijeli tumačenju kreativnog umjetničkog procesa, osobito u njegovom kataraktičkom i simboleskom aspektu. Naime, od ciljeva biblioterapije, osim osvještavanja, racionalizacije, pomoći u proradi, slobodnim asocijacijama i dr., i katarza, koja je kao doživljaj jedan od njenih ciljeva.

Katarzu (grč. *kátarxis*) – čišćenje, ispražnjenje – kao riječ je uveo Aristotel (4), označujući sudjelovanje gledatelja grčkog teatra u tragediji. U psihoanalizi katarza znači emocionalno rasterećenje nagomilanih emocionalnih energija, potisnutih u nesvjesnom, te njihovo dozivanje u svijest.

Čitatelj, čitajući nespecifični sadržaj koji se odnosi na njegova vlastita *puncta dolorosa* (*p. neuralgica*), može doživjeti katarzu – osobito vođen biblioterapeutom. Stoga je taj biblioterapijski postupak nazvan kataraktičkom metodom. U području estetike, dakle, kaže se da umjetnost, pa i književnost, može proizvesti takva emocionalna rasterećenja, koja su uvelike i kurativna zbog ventilacije, odreagirana, ispražnjenja psihomotorne tenzije.

Franz Aleksander je 1946. (5) otkrio da se patološko djelovanje ranijih afektivnih doživljavanja polako minimizira ako se klijent u terapijskom postupku stavi u isti tip emocionalnog sukoba kao i ranije. Isto se događa kada čitatelj naiđe u specifično ponuđenoj knjizi na svoj vlastiti problem, te može doživjeti smanjenje tereta traume, njeno prepoznavanje, pa i katarzu. Međutim, biblioterapeut reagira izričito pozitivno, ne kao nekad patoplastični roditelj, ili druga kardinalna figura za dijete. Tu razliku između dobrohotne (biblio)terapeutove reakcije i izvorne negativne patoformativne reakcije roditelja u prošlosti jest najvažniji lječidbeni činitelj.

Knjževno djelo može biti izraz borbe i vlastite životne drame stvaralačke piščeve osobnosti s povećanim, nesmanjenim, stremljenjem da nađe pomirbu onog bazičnog konflikta između svojih, pojedinčevih želja i mogućnosti koje pruža realitet. Područje književne – umjetničke kreativnosti jest jedno od grandioznih ozračja čovjekove djelatnosti.

Umjetničko stvaralaštvo nosi u sebi, zbog svoje složene određenosti neke konstante koje ga čine svodljivim i na jednu terapijsku (biblioterapijsku) funkciju. Tu počiva i činjenica da književnost nije odvojena od života, jer odvojiti je od života znači *l'art pour l'art*, a to u strogom smislu riječi, ne egzistira.

Ozračje književničkog stvaralaštva i sfera ozdravljanja jedno s drugim koegzistiraju, dapače skladno su uspostavljena, jedinstvena su, jer je nukleus jednog i drugog ozračja isto – etično. U zoni prožimanja tih sfera nalazi se načelo njihove realne koordinacije, njihovog dijalektičkog izjednačenja. Etičko je pitanje pak ključ kada se govori o važnosti ljudskih postupaka u književnosti – fikciji i stvarnosti – iscjeljivanju.

Stvaranje književnih i drugih umjetničkih djela, kao i konzumacija – čitanje, gledanje, slušanje u referentnim je okvirima ugone, u rubrici zabave [engl. *fun* – u realitetnoj terapiji Williama Glassera (6) i biblioterapije].

Thanatos je za biblioterapiju važan zbog svjetonazora tzv. *Weltschmerz*-a iz kojeg ozračja je proistekao kraći roman Johana Wolfganga Goethea (7) „Jedi mladoga Werthera“. Ta je knjiga imala negativnu posljedicu da je uzrokovala val (ili čak epidemiju) samoubojstava, sugestivno djelujući na predisponiranu populaciju mladih čitatelja, tj. da u njima razvije depresivne osjećaje i odvede ih u smrt vlastitom namjerom.

Sam je *Goethe* u vlastitim životopisnim zabilješkama opisao to neraspoloženje što je zavlдало među mladeži u Njemačkoj nakon publiciranja romana „*Werther*“. Popularnost tog romana valja pripisati već unaprijed kreiranoj desperatnosti, potištenosti, pesimizmu, rezigniranosti, deziluzioniranosti, dezidealiziranosti, umoru od života, prevlasti *Thanatosa* nad *Erosom*, smanjenju bergsonovskog elan vitala (*la joie de la vita*), a „*Werther*“ je *vice versa* to još potkrepljivao. Stremljenje za realizacijom velikih životnih ostvarenja bilo je u konfliktu sa sitnovlasničkom, sitnoušičardijskom ideologijom i uvjetima njemačkog *Kleinbürger-a*, a i utjecaj engleske beletristike, osobito Shakespeareove tragedije (8) „*Hamlet*“ kreirao je nužnu mentalnu atmosferu za autodestruktivne čine.

Goethe otprilike veli: U takvoj klimi, uznemirenoj radi strasti koju se nije moglo dovesti do satisfakcije, u nemogućnosti da se karakteriziraju, integriraju i steknu identitet u nekim pothvatima, a prikucani na dosadnu monotoniju sitnograđanskog života, onovremeni mladi su se rado primili ideje da su slobodni osloboditi se života čim on postane nepodnošljiv. Ovaj način motrišta bio je tako raširen da je „*Werther*“ svuda nailazio na *echo*, te je njegov učinak bio značajan baš stoga što je jasno opisao najtajanstvenija stremljenja psihopatološkog duha ondašnje mladeži.

Problem estetike u biblioterapiji nije nešto sasvim ni nebitno niti sporedno. Književnost njeguje lijepo, pa se i zove beletristika. Lijepo je ljekovito. Poezija tretira čovjekov vječni san, ali i njegov realitet, njegovu poziciju u svijetu, strepnje, zebnje, pobune, te to putem pjesništva i dolazi do objave.

Biblioterapijska je uloga književnosti spasiti čovjeka od gušenja u onom što nije iskazano, rečeno. Literatura svojom prometejskom, orfejskom živom riječju biva u biblioterapijskom smislu veza između ljudi kroz dijakronijski dijapazon u beskrajnom nizu i mreži psihoanalitički iskoristivih slobodnih asocijacija.

POEZIOTERAPIJA, PSIHOANALIZA I UMJETNIČKO STVARALAŠTVO

Poezija privlači čitatelje – poezioljupce nekom vrstom tajanstvene snage ljubavi sličnoj hipnozi (9). U poeziji čitatelj instinktivno osjeća da će naći ne samo *echo* i usporedbu za svoje vlastite strepnje, tjeskobe, nemire, griže, ali i uzbuđenja, egzaltacije, pobune, konflikte i komplekse, iluzije, ideale, maštu, imaginaciju, fantazije, strahove, depresije, ali i načine i sredstva, za obranu od toga, od teškog tlaka unutrašnjih i vanjskih prijetnji iz realiteta, ali i za zdrave mehanizme obrane od patoloških mehanizama obrane (alkohola, droge, drugih opasnih ovisnosti i kompulzivne opsesije, fobija i drugih neuroza, svega što donosi „ugrozbu“ integriteta i ustroja duševnog života, mentalne homeostaze) (10). Na psihopatološki način čovjek nalazi oduška u neurozi, ovisnostima, ali i psihozi, a na zdrav način u umjetnosti poezije i proze. Uvjeti života, egzistencije – preživljavanja i opstanka katkada za neke ljude postaju više neizdržljivi, te tada su ti ljudi,

skloni padu, *Thanatosu* više nego *Erosu*, ulaze u poremećaje, bolesti, a nečiji ego traži i može naći uz pomoć biblioterapije sebi svetište, spas, utočište, skrovište, u umjetnosti općenito (likovnoj, glazbenoj), a napose u književnosti (11).

Tako biblioterapija nudi terapijski izlaz ne samo iz nepodnošljivih stanja i procesa, afektivnih pritisaka i disproporcija između želja i (ne)mogućnosti, nego i iz zloupotrijebljenih načina i sredstava (npr. alkohola, droge), što su isto tako *per se et eo ipso*, uvijek, toliko patološke, koliko i semi-genetski uvjetovane bolesti. Beletristika i poezija, umjetnost općenito, koja nadire iz najtajnijih, najtamnijih oblasti naše psihike, iz subjekta, iz *ida*, gdje je pohranjena sva energija, i nagoni, može biti na znalački način upotrebljena i ljekovita.

Književno-umjetnički su izvori tako bliski izvorima ekstaze, mistike, spiritualnostima, ali i dubljeg duševnog poremećaja. Stoga „na ljutu ranu ljutu travu“ – klin se klinom najelegantnije izbija, *similia similibus curantur* – homeopatski, ali i alopatski.

Umjetnost je u funkciji, za razliku od svih samoizlječivih tehnika i medicinsko-psihoterapijskih metoda, što ih je tokom milenijskog uspona *homo sapiens-a* (pa i od ranije), izgradio čovjekov vlastiti mentalni aparat da bi naučio izbjeći strepnju, patnju, anksioznost, depresiju. Ne radi se o slabljenju, nego jačanju svijesti, energije (ega), putem umjetnosti i drugih više duhovnih oblika ljudske svijesti, od slikanja na svodovima *Altamire* i stijenama *Lescoa*, spirala i drugih simbola u pećinama *Malte*, do moderne umjetnosti, *sub speciae*, književnosti. Umjetnost (i književnost) nije ućahurena u sebi, nije pusta, usamljena, nego je opća, interpersonalna, zajednička, komunikativna, nesebična, terapijska za sve potrebite. Teško je dosegnuti istinu svim sredstvima za psihološko proučavanje kreativnog procesa (bolje reći onog nemira) književnika, poeta, umjetnika.

Psihoanaliza je dala enorman otkrivačeljski doprinos u tome smislu izučavajući stvaralaštvo i produkte umjetničkih čina, literarne, likovne i muzičke umotvorenine i ruktovorenine i dala je svoj heuristički prilog o onome što bi za sve u umjetničkom značenju i u sugestivnom djelovanju nekog djela bilo od velikog značenja. Da se to i zanemari, dostatno je da se osjeti u ozračju nekog dramatičnog, potresnog književnog djela, da se ono istinito, neporecivo, odgovarajuće (ne)izrecivo i konkretno ispisalo, kako se iza njega tj. nekog poetskog prikaza, niza slika krije otkriće, rješenje *Sfingine* tajne *Edipu* i odgovor na vječna pitanja: Što smo, tko smo, odakle dolazimo i kuda idemo, te da se pjesnik, pisac borio u tom knososkom, minoskom, minotaurusnom labirintu (s *Arijadninim* klupkom vune ili bez njega), mučio i iznalazio, ili pak potom trijumfirao. Na kraju ispada da je ipak autor izašao ubivši monstruma bika, snašao se i drugima cijelim činom (u biblioterapijskom smislu) pomogao, u tom svom interpersonalnom subjektivnom nevremenu, vihoru, oluji, paklu, te je svojim uratkom o tome i posvjedočio.

Klasična djela svjetske književnosti – od mitova, epova do modernih drama i umjetničkih filmova, od prošlosti do sadašnjosti ljudima služe kao ljekovitostni oslonac, više su

nego puka utjeha, jer otvaraju unutrašnje oči, više su neka stanka na putu, odmorište, tjemenište, stanište za duševnu osnovicu na daljnjoj pobjedonosnoj stazi života, za snove života, te za dalje, budući napredak svijesti i svjesnosti. Tako književnost ima izvršnu biblioterapijsku funkciju davanja oduška, sredstvo jednog potentnog mehanizma obrane (ili njegovog sastavnog dijela) za obranu u psihotraumatizaciji i viktimizaciji, odnosno tu u sprezi s psihoanalizom i u sredstvu je za generičko otkrivanje uzroka neuroze, trauma iz djetinjstva - u smislu psihoanalitički orijentirane biblioterapije. Te su traume određene uglavnom obiteljskim nasiljem, neljudskim mentalno-nehigijenskim postupcima roditelja i najbližih kao i realitetima koji nisu po mjeri čovjeka.

Književna i likovna umjetnost služe za obranu od drugih represivnih, regresivnih, suicidalnih nakana poremećene psihe. Umjetnost djelomično nastoji obezvrijediti razliku između nužnosti i slobode. U bez sumnje mnogovrsnoj i mnogostrukoj funkciji umjetničke književnosti uz njenu ulogu i smisao, utilitarni, pedagoško-andragoški, socijalni, promidžbeni aspekt, biblioterapijski nas oblik ovdje najviše i jedino zanima. Biće književnosti i likovnosti jest velikim dijelom kurativno, te se s pravom govori o njihovoj terapijskoj primjeni, započetoj ne/svjesno i nesustavno.

Zapravo već odavno psihološka analiza biblioterapije počiva, kako na drugim, tako i na psihoanalitičkoj metodi. O biblioterapijskoj funkciji književnosti ne može se govoriti, a da se ne izade iz jednog ozračja, iz carstva nužnosti, u carstvo slobode, kako je Marx definirao umjetnost. Ali to je sfera, ma kako bila važna, bez obzira na njeno primarno značenje, samo jedna oblast sveukupnog života.

Dobro izabrana beletristična djela koja su (izvan ideološkog predznaka) (ne)svjesno tendenciozna u kurativnom smislu mogu imati neposredni utjecaj na neke blaže duševne poremećaje, tj. na njihove uzroke, tok, a i ishode – (re)solucije unutrašnjeg konflikta. Književnost može in/direktno djelovati na interpsihičku i intrapsihičku stvarnost u biblioterapijskom smislu i tako pokazati i dokazati svoju učinkovitost. Neka djela lijepe književnosti, proze i poezije, lišena svakog ispoljavajućeg iscjeljujućeg stremljenja, mogu se pokazati itekako učinkovita kao terapijska, u doslovnom smislu riječi, stoga i socijalno-medicinski korisna u svojoj nenamjernoj funkcionalnosti. To ostvaruju time što opisuju autentične sudbine, daju istinite podatke o životu i junacima, o objektivnoj poziciji (oboljelog, poremećenog, alkoholiziranog) aktera u svojoj sredini i općenito čovjeka u svijetu i povijesti – dijakronijskom, spaciotemporalnom određenju. Istinite informacije koje književno djelo pruža ne moraju metodološki značiti i da su realistične, jer mogu biti simbolične, ekspresionističke, naturalističke, romantične, pa i nadrealne, te u smislu *science-fiction*, trivijalne književnosti – *trash*-a. Ali ipak reprezentiraju iskrene, istinite spoznaje o subjektivitetu junaka. Takve književne tvorevine su stoga značajan doprinos biblioterapiji, u smislu spoznaje o egzogenom i endogenom (intrapsihičkom) svijetu junaka. Svaka je takva spoznaja bez sumnje korisna

u terapijsko-primjenskom smislu za djelovanje na klijenta. Svako će takvo djelovanje proizvesti ljekoviti učinak u smislu bihevioralnog i suštinskog mijenjanja subjekta, otklanjanja njegovih simptoma. Bit će tim učinkovitiji što je književno djelo umjetnički bolje, što dublje i šire zahvaća u psihu junaka i njegov problem, psihotraumatsku prošlost, daje spoznaju o subjektu i objektivnom svijetu u kojem on egzistira. Junak je subjekt, ali *in ultima linea* i objekt, žrtva okolinskih formativnih patoplastičnih faktora.

BIBLIOTERAPIJSKI ASPEKTI PREVENCIJE SUICIDA

Biblioterapijski tretman ideacije i autodestruktivnih problema može biti samo preventivan. U tu je svrhu gotovo jedini način specifična upotreba humora na temu suicida. Stoljećima egzistira takav humor u obliku usmene predaje, šala, viceva, dosjetki, pa i pisane književnosti [izdaju se knjige, npr. Vojo Šiljak „Bradavica“ (12), Dragoslav Andrić „Leksikon viceva“ (13) i druge knjižice s vicevima, te humoreske, humorni romani, komedije itd.]. Često je takav humor praćen i likovnim prilogom – karikaturom, koja ilustrira tekst ili je „bez riječi“. Intencija je otvoriti oči, osvijestiti potencijalnom suicidantu njegov apsurdni, iluzorni, u biti pogrešan problem i/ili korak koji možda namjerava poduzeti, u depresivnom, očajem intoniranom suženju svijesti učiniti [npr. u Ringelovom sindromu (14)]. Humor kao dio književnosti veoma ilustrativno, katkad žestoko, sarkastično, ironično tretira takve nakane i primisli. Čitatelju se ponekad nesmiljeno prikazuje sva uzaludnost, nepotrebnost, pa i suludost depresivnih i suicidalnih čina. Suicidant fantazira kao junak u Mark Twainovom (15) romanu „Pustolovine Toma Sawyera i Huckleberry Finna“ da će svi žaliti za njim kad se ubije, pa ležeći, praveći se mrtav, promatra žmireći, ispod oka, reakciju okoline. To je poznato u suicidologiji kao sindrom Toma Sawyera.

Humor vicevima i karikaturama tako drastično prikazuje da ne samo da okolini nije uopće žao, nego da čak priželjkuje odlazak suicidanta, ne voli ga, te dapače nekad i trijumfira nakon godina maltretiranja tog bolesnika kad se odlučio uništiti se. Takav način predstave osvještava mogućeg suicidanta da uvidi svu besmislenost namjeravanog čina. Ismijavanje samoubojstva stav je svih optimističnih zdravih ljudi, koji ne mogu osjetiti ni razumjeti pomisli na takav iracionalni korak, kada je život ustvari toliko lijep i vrijedan življenja. Humor ukazuje da uvijek ima barem dva rješenja, najmanje dva izlaza iz svake „bezizlazne“ situacije.

Poezija, iako poezioterapijski jednim dijelom nije svemoguća, korisna je. Ipak depresivni pjesnici i umjetnici – suicidanti nisu mogli u smislu „*poeta – curat te ipsum*“ (parafraza: „*medice, curat te ipsum*“) pomoći samome sebi.

Analizirani su uzroci koji su doveli mnoge književnike do ruba ili pred zid, te su odlučili uništiti se. Ti su uzroci i povodi zaista mnogostruki, i endogeni i egzogeni, ali takav

čin teško ima ikakvog opravdanja. Pjesnici i književnici možda mogu pomoći drugima u antidepresivnom i čak antisuicidalnom smislu, ali nisu mogli sebi, stješnjeni u škripcu realitetnih okolinskih i/ili intrapsihičkih psihopatoloških činitelja, kao i neki psihijatri (koji dominiraju u populaciji liječnika, a ovi opet u općoj, po broju suicida), tako ni književnici ne mogu biti izuzeti i pošteđeni, imuni od tog tragičnog infaustnog poduhvata.

Vicevi (šale, lakrdije, komedije, anegdote, humor općenito – što sve spada u književnost), izvrgavaju ruglu, često i vulgarno, intenzivno, ali time i učinkovitije suicidalnu ideaciju, imaginaciju, ekspresiju i sam način, poticaj, povode, posljedice izvršenja autoegzekucije.

Već se sigurno i pračovjek s razvojem govornog aparata i mogućnosti korištenja jezikom, spasavao i dovijao da suspregne strahovanja, depresiju, egzistencijalne ugroze i druge patnje, smetnje, poremećaje što su ga zahvaćali. Poslije duge zimske noći straha, kada su zvijeri stravičnije zavijale i hladnoća prodirala u kosti, praljudi nagutani crnih dimova u mračnim špiljama, s predstavama ovozemaljskog pakla, potražili su lijeka u komuniciranju o proljeću, ljetu, bogatom urodu voća i usjeva, divljači. Tu su vjerojatno bili počeci kurativnog aspekta funkcije usmene praknjiževnosti. Kao što je potražio pomoć u zamišljanju idealnih svevišnjih bića, duhova predaka, bogova, „demiurga“ po uzoru djeteta u omnipotentnog, omniscijentnog ubikvitarnog Oca, koji će ga zaštititi, osigurati mu daljnju egzistenciju, ako ga samo umilostivi, tako je i u usmenoj predaji nalazio imaginarnu utjehu, spas, sigurnost.

Motrena i protumačena s jednog, *sensu strictiori* biblioterapijskog gledišta beletristika može opravdati svoj nastanak i egzistenciju, jer je i na taj način itekako korisna. Ta njena utilitarnost, angažiranost i crta latentne tendencioznosti uvijek je, nadamo se, nazočna promatranom, dakle iz tog u uskom smislu biblioterapijskog motrišta beletristiku se treba gledati upotrebljivom, jer tako obavlja i zadržava tu ipak vrlo važnu socijalno-medicinsku ulogu. Ta se funkcija ne može subsumirati samo na prihvaćanje svijesti o poremećajima i njihovom sprječavanju – iscjeljivanju. Već *eo ipso*, ali ne samim time, poezija i literatura su regulatori u relaciji nesvjesno – svjesno. To predstavlja i znači sublimaciju – pretvorbu sirovih nagonskih pulsija u nešto više – u umjetnost. Radi se o abreagiranju svih nagomilanih, nezadovoljenih, kompulzivno-impulzivnih, iritantnih i reprimiranih sadržaja koji čine veliki pritisak iz dubine nesvjesnog, jer tamo nikako ne miruju, nego rovale. Njihovo odreagiranje, izivljavanje, izventiliranje, osvještavanje, iz najtamnijih zakutaka nesvjesnog može se jednim putem ekspresije izlučiti, liberalizirati. Odnosno od lošeg negativnog zapretano funkcionira erozivno, korozivno, hrđajuće, od psihopatološkog, pa i morbidnog, tanatosnog, makabričnog može metamorforizirati u pozitivno, a koje na vidjelu dana osviješteno treba djelovati terapijski, preventivno i tonički, antagonistički na svo Zlo bolesti i straha od smrti.

Čak i kada pisac u svom djelu, kao npr. Krleža (16) u svojoj antologijskoj drami „Gospoda Glembajevi“, glembajevskog ciklusa ne pokazuje svojim junacima izlaz iz besmislenosti života i depresivnosti, čitatelj može indirektno sam, autopsihoterapijski zaključiti da je izbor i život junaka pogrešan, da ipak ima negdje svjetla na kraju tunela. Krleža postavlja: „svoju dijagnozu sloma, a iz te literarne dijagnoze vidljivi su zaključci da su u ovoj drami moguća i druga rješenja, no ta mogućnost izlaza ne bi bila uvjerljiva, naprotiv, cijela je drama zapravo psihoanaliza slomljenih životnih likova koji ne pronalaze izlaz iz teškoće i poraza života“ (17).

Pa i takav prikaz tragičnosti života može biblioterapijski poslužiti, jer se ne može slikati (vidjeti) crno, a da se ne vidi i nazire bijelo, a zato se to tako i umjetnički radi. Naturističkim ukazivanjem na ružno, zapravo se upire prstom i na lijepo, izazivajući „osjećaj za gnjusobu“, ali i ljepotu rugobe. Čitatelj sigurno ne izlazi s kazališne predstave i ide se ubiti, nego osviješten o iracionalnoj tragičnosti takvih sudbina Krležinih junaka vidi i svoju, koja je automatski, *eo ipso*, daleko svjetlija.

Smrt je neumitnost života i književnici ju ne mogu skotomizirati, te je tako Freud (18) 1920. u smislu teorije o Thanatosu zapisao: „Sve živo mora umrijeti zbog unutrašnjeg uzroka. Navikli smo misliti na taj način i naši nas pjesnici potkrepljuju u tome“.

U eseju pak „Jedna uspomena iz djetinjstva Leonarda da Vincija“ Freud objašnjava tajne umjetničke kreacije i piše da su iskustva iz djetinjstva važna za objašnjenje sadržaja umjetničkog stvaranja. Istaknuo je da pravi umjetnik, za razliku od običnog smrtnika koji sanjari, zna obraditi svoje fantazme „tako da oni izgube osobnu notu“ (19).

ZAKLJUČAK

Uloga književnosti u biblioterapijskom kontekstu je da razvija optimizam, razbija depresivnost, resigniranost i pesimizam, da podržava čovječji san, ali i budnost, vjilnost, da čovjeka podsjeća i pomogne mu zaboravljati, oprastati, da mu bude i u funkciji otrežnjenja, ali selektivno i uspavanka, pjevajući mu potihlo o svjetlijoj budućnosti, djelujući kontrafobički, kontratransferno i mentalno higijenski. Čovjek ima potrebe za i racionalnim, mističnim, čudnovatim, nadnaravnim, fantasmagoričnim, spiritualnim, a to mu i u terapijskoj funkciji i nakani omogućava književnost. S druge strane pak s obzirom na biblioterapijske indikacije u strogo određenim slučajevima izdiferencirane psihodijagnostike, beletristika je u stanju i razbijati pacijentove irealne stavove, strahove, bolesne iluzije, vjerovanja u čuda, pružati, pa i grubo, istinu, otvarati nesmiljeno poremećajem, traumom zamagljene oči, bacati ga iz lažnog sna i zanošenja, iluzijama i deluzijama u javu stvarnosti, kada mu je to potrebno, da bude svjedok vremena, a što će budućim generacijama pomoći, kao što je ovim pomogla i u smislu *historia est magistra vitae*.

Sve to književnost može činiti na najrazličitije načine. Samo to treba znati metjerski biblioterapijski upotrijebiti.

Kroz svoju prividnu nejasnoću može ponekad to biti „sunce od jasnoće“ prema Tinu Ujeviću (20). Kad je književnost (umjetnost) virtualno iracionalna može se dokazati da je itakako racionalna, a kad je fantastična (*science-fiction*), pokazati će da je stvarnostna. Biblioterapija putem književnosti pomaže čovjeku da sebe nađe i da se snađe u ovom okrutnom traumatizirajućem patoplastičnom svijetu otuđenja i anomalije.

LITERATURA

1. Freud S. Dynamics of Transference. The Standard Edition (SE) of the Complete Works of Sigmund Freud. J. Strachey, ed. The Hogard Press and The Institute of Psychoanalysis, 1912.
2. Eysenck HJ, ed. Handbook of Abnormal Psychology. New York: Basic Books, 1961.
3. Laplanche J, Pontalis JB. Riječnik psihoanalize. Zagreb: August Cesarec, 1992.
4. Aristotel: Poetika, Preveo Martin Kuzmić, Naklad kr.hrv.-slav.-dalm. Zemaljske vlade, 1912, str 15.
5. Alexander F Psychosomatic Medicine. New York: Norton, 1950.
6. Glasser W. Reality therapy: A new approach to psychotherapy. New York: Harper & Row, 1965.
7. Goethe JW: Jaki mladog Werthera. Zagreb: Školska knjiga, 1993.
8. Shakespeare W: Hamlet. Zagreb: Matica Hrvatska, 1974.
9. Beker M: Poezionalna emocionalna terapija. Književna smotra 1971-72; 3: 3-8.
10. Panić V: Rečnik psihologije umetničkog stvaralaštva. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1998.
11. Roudinesco E, Plon M. Dictionnaire de la psychoanalyse. Paris: Fayard, 1997.
12. Šiljak V. Bradavica. Zagreb: Ars media, d.o.o, 2000.
13. Andrić D. Leksikon viceva. Beograd: Narodna knjiga, 1983.
14. Ringel E. Das Leben Verwerfen. Wien: Herder, 1978.
15. Twain M. Pustolovine Toma Sawyera. Zagreb: Divić, 2000.
16. Krleža M. Gospoda Glembajevi. Zagreb: SYS print, 1997.
17. Blažek P. Antička problematika samoubojstva u drami Miroslava Krleže „U agoniji“. U: Mandić N, ur. Suicidologija. Osijek: ZLHO, 1988, str. 80.
18. Freud S. Beyond the Pleasure of Principle, (1920). SE 18, 1955.
19. Freud S. Iz kulture i umetnosti. Novi Sad: Matica srpska, 1971.
20. Ujević T. Izabrane pjesme. Zagreb: Matica Hrvatska, 1996.

SUMMARY

PSYCHODYNAMIC ASPECTS OF BIBLIOTHERAPY AND PREVENTION OF SUICIDE

V. LECHER-ŠVARC and LJ. RADOVANČEVIĆ¹

*Specialist Psychiatric Outpatient Clinic, Zaprešić Health Center, Zaprešić and
¹Croatian Association for Patient's Rights, Zagreb, Croatia*

In this review, professional paperwork the authors situate and contemplate the problem, present, discuss, comment, analyze and operationalize bibliotherapeutic connotations in the psychoanalytic context. Situating bibliotherapeutic sphere in the psychodynamics atmosphere the authors, during their presentation submit it to dispute, criticism, clarification some positions of one and the other corpus of psychotherapeutic ideas, confronting them. The basis of the psychoanalysis are represented, for example some of it's basic terms like instincts, Eros, Thanatos, projection, catharsis, transfer, libido, etc., to clarify the standpoints of the authors and the reciprocity of bibliotherapy sensu stricti and psychodynamics (sensu extensiori). Bibliotherapeutic approach in the prevention of suicide is treated through usage of humour (from narrative literature or written data, etc.). The classical problem is touched and theme from that domain of encountering the artistic piecework and suicide: Goethe's novel: „Grieves of Young Werther“, as well as the European point of view and Zeitgeist from Weltschmerz, that has taken so many young people into death from their own hand. Under the sub-title: Poetry Therapy, Psychoanalysis and Artistic Creativeness roots of creativeness are analysed, that are so useful in a bibliotherapeutic sense.

Key words: bibliotherapy, psychodynamics, suicide